

ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ ДИЗАЙНУ І МИСТЕЦТВ

Кафедра Реставрації та експертизи творів мистецтва

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор

з науково-педагогічної роботи

Марина ТОКАР

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

До проведення практичних занять

з дисципліни «Експертиза творів живопису»

на тему

МИСТЕЦТВОЗНАВЧЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СИМВОЛІКИ ТОТАЛІТАРНОГО КОМУНІСТИЧНОГО РЕЖИМУ ТА ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЇ В УКРАЇНУ

рівень вищої освіти перший(бакалаврський)

перший(бакалаврський) / другий (магістерський) / третій (освітньо-науковий)

галузь знань В Культура, мистецтво та гуманітарні науки

спеціальність В4 Образотворче мистецтво та реставрація

спеціалізація В4.02 Реставрація

освітня програма Реставрація та експертиза творів мистецтва

факультет Образотворче мистецтво

ХДАДМ 2025

Методичні рекомендації до проведення практичних занять з дисципліни Експертиза творів живопису для здобувачів вищої освіти 3 курсу першого (бакалаврського) рівня зі спеціальності В4 Образотворче мистецтво та реставрація спеціалізації (023), В4.02 Реставрація, ОПП Реставрація та експертиза творів мистецтва

Розробник: _____ Анатолій ДОЛУДА
(підпис) (ім'я та прізвище)

Методичні рекомендації розроблені кафедрою реставрації та експертизи творів мистецтва та затверджені метод радою ХДАДМ протокол від «30» серпня 2025 року № 1

Завідувач кафедри _____ Вячеслав ШУЛКА
(підпис) (ім'я та прізвище)

Гарант освітньої програми _____ Наталія АНТОНЕНКОВА
(підпис) (ім'я та прізвище)

Рецензенти:
Вікторія БОГДАНОВА-НАЙДЕНКО, докторка філософії, завідувачка кафедри ТІМ ХДАДМ _____.
(підпис)

Дарина СОКОЛОВА-БЕСЕДІНА, докторка філософії, художниця-реставраторка ХХМ _____.
(підпис)

УЗГОДЖЕНО
Декан факультету ОМ _____ Ольга ІВАЩЕНКО
(підпис) (ім'я та прізвище)

ЗАТВЕРДЖЕНО

Методичною радою ХДАДМ

Протокол від «25» листопада 2025 року № 25-05

ЗМІСТ

1. Визначення типових класифікаційних ознак об'єктів, що містять комуністичну символіку
2. Визначення критеріїв належності об'єктів до таких, що пропагують комуністичну символіку
3. Рекомендації по дослідженню символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну

1. ВИЗНАЧЕННЯ ТИПОВИХ КЛАСИФІКАЦІЙНИХ ОЗНАК ОБ'ЄКТІВ, ЩО МІСТЯТЬ КОМУНІСТИЧНУ СИМВОЛІКУ

Символ – умовне позначення якогось предмета, поняття або явища.

Символіка – це умовне відображення подій, явищ, понять, ідей і т. ін. за допомогою умовних знаків – символів; символічне значення, яке надається чому–небудь.

Згідно з визначеннями, наведеними у ст.1 Закону України «Про засудження комуністичного та націонал–соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки», символіка комуністичного тоталітарного режиму включає наступне:

а) будь–яке зображення державних прапорів, гербів та інших символів СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних або автономних радянських республік у складі СРСР, держав так званої “народної демократії”: Народної Республіки Албанії (Соціалістичної Народної Республіки Албанії), Народної Республіки Болгарії, Німецької Демократичної Республіки, Народної Республіки Румунії (Соціалістичної Республіки Румунії), Угорської Народної Республіки, Чехословацької Соціалістичної Республіки, Федеративної Народної Республіки Югославії (Соціалістичної Федеративної Республіки Югославії) та соціалістичних республік, що входили до її складу, крім тих, що є чинними (діючими) прапорами або гербами країн світу.

До символіки СРСР належать зображення та символи, що відтворені на прапорі та гербі СРСР і республік, що входили до нього, а також комуністичних символів, що були притаманні правлячій комуністичній партії СРСР та союзних республік.

Ці визначення також наводяться в енциклопедичних словниках і відповідних документальних джерелах, як, наприклад, Конституції СРСР та союзних республік, статuti відповідних комуністичних партій, паспорти громадян, посвідчення членів комуністичних партій тощо.

Офіційним символом СРСР був Державний прапор Союзу Радянських Соціалістичних Республік. Червоний колір прапора був символом героїчної боротьби радянського народу за побудову соціалізму та комунізму, серп і молот означають союз робочого класу і колгоспного селянства. Червона п'ятикутна зірка на прапорі СРСР була символом кінцевого торжества ідей комунізму на п'яти континентах земної кулі. Прапор СРСР – прямокутне полотно із зображенням в верхньому куті, біля древка, золотих серпа і молота, над ними червоної п'ятикутної зірки (рис. 1, 2).

Рисунок 1 – Прапор СРСР

Рисунок 2 – Прапор СРСР

Герб СРСР – зображення серпа і молота на тлі земної кулі, в променях сонця, обрамлені колосками пшениці, з написом «Пролетарии всех стран, соединяйтесь!». В верхній частині герба – п'ятикутна червона зірка (рис. 3-9).

Рисунок 3 – Зображення герба СРСР

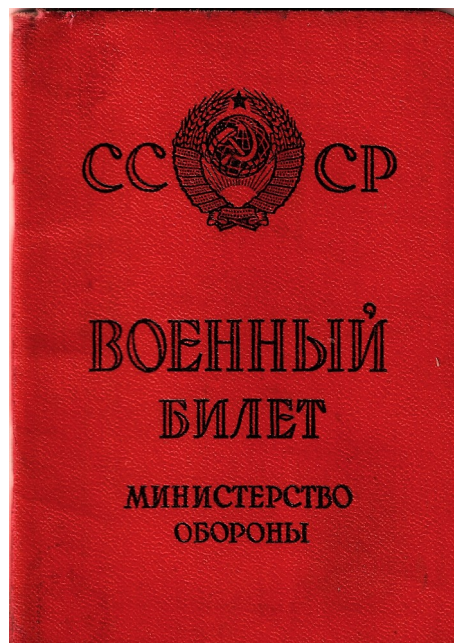
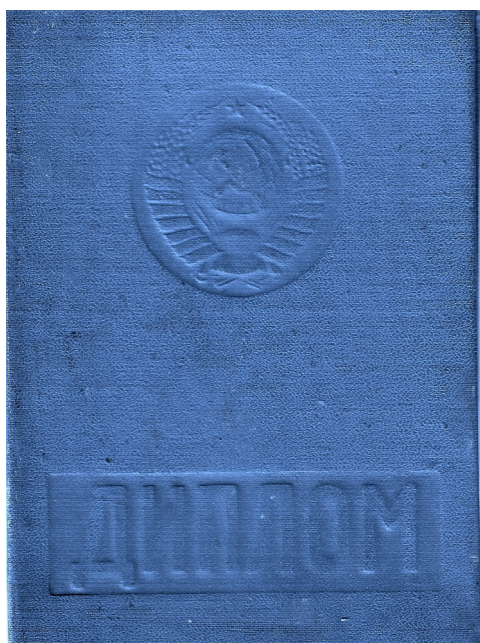

Рисунок 4, 5 – Зображення герба СРСР

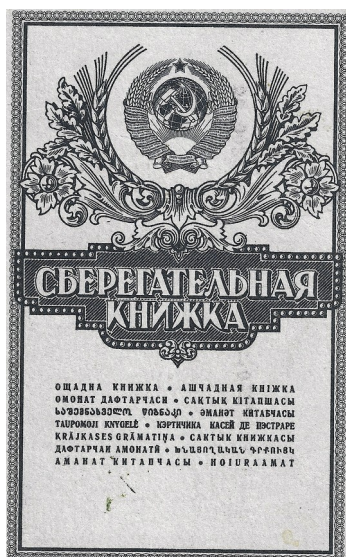

Рисунок 6, 7 – Зображення герба СРСР

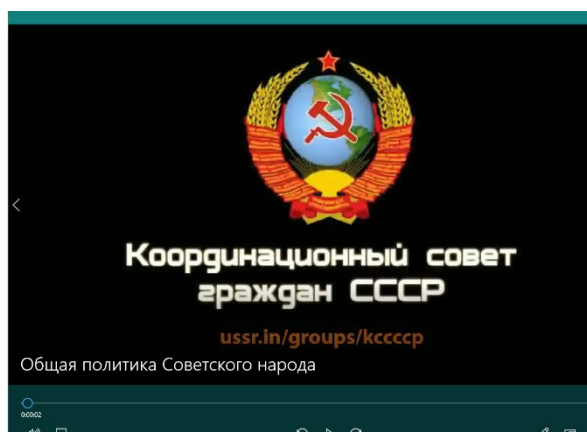

Рисунок 8 – Зображення герба СРСР

Рисунок 9 – Зображення герба СРСР

Державний герб Української Радянської Соціалістичної Республіки являє собою зображення серпа і молота, розташованого на щиті в променях сонця і в обрамленні колосся, з написом на стрічці: внизу вінка «Українська РСР», на правому витку «Пролетарии всех стран, соединяйтесь!» і на лівому «Пролетарі Всіх країн, єднайтесь!». Над щитом між колоссям п'ятикутна зірка (рис. 10, 11).

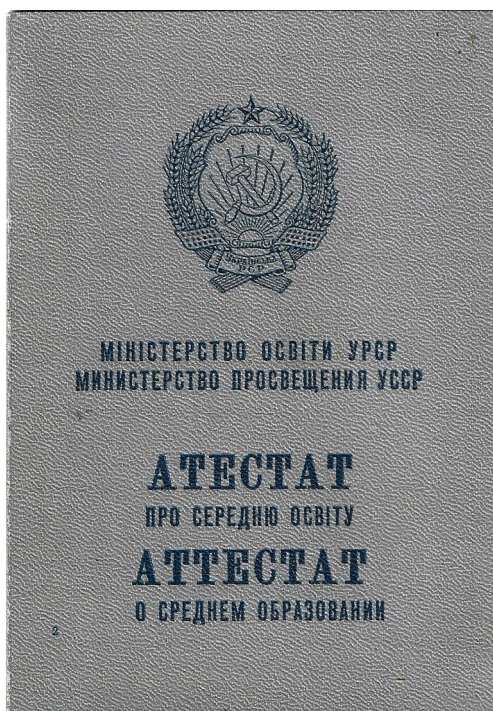

Рисунок 10, 11 – Зображення герба УРСР

В УРСР державним прапором за Конституцією 1919 року було прийняте червоне полотнище із золотою аббревіатурою (пізніше доповнене золотим серпом і молотом) (рис. 12, 13). Подібні прапори мали й інші республіки СРСР. 21 листопада 1949 року Указом Президії Верховної Ради УРСР червоний прапор з надписом "УРСР" було замінено двоколірним. Державний прапор Української Радянської Соціалістичної Республіки являє собою прямокутне полотнище, що складається з двох горизонтально розташованих кольорових смуг: верхньої червоного кольору, що складає дві третини ширини прапора, і нижньої лазурового кольору, що складає одну третину ширини прапора, із зображенням в його верхній частині, на відстані однієї третини довжини від держака, золотих серпа і молота і над ними червоної п'ятикутної зірки, обрамленою золотою облямівкою (рис. 14, 15).

Рисунок 12 – Зображення прапора УРСР 1929-1937 рр.

Рисунок 13 – Зображення прапора УРСР 1937-1950 рр.

Рисунок 14 – Зображення прапора УРСР 1950-1991 рр.

Рисунок 15 – Зображення прапора УССР 1950-1991 рр.

Радянський період в українській геральдиці навряд чи може бути названим не лише вдалим, а і хоча б віддалено науковим. Традиційна шаблонність - шестерня і колосок, червоно-лазурові кольори як і ідеологічне, здебільшого некомпетентне втручання в процес герботворення, призвели до повного нівелювання геральдичних знаків радянського періоду і фактичного перетворення їх на агітаційні символи (рис. 16).

Рисунок 16 – Зображення листівки часів СРСР

Таким чином, якщо в наданих на дослідження матеріалах міститься зображення, що включає, наприклад, серп і молот або п'ятикутну зірку чи просто повторює символи СРСР, перелік яких наведено в Законі України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки», то вони визначаються належними до таких, що містять комуністичну символіку.

б) гімни СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних або автономних радянських республік чи їх фрагменти.

Як відомо, гімн – це офіційний символ держави наряду з прапором та гербом і відтворюється в текстовому або музичному варіанті. До 1944 року гімном СРСР був «Інтернаціонал», а в 1944 році з'явився новий текст на слова С. Міхалкова, автором музики якого був А. Александров, до тексту якого в 1977 році були внесені зміни та який представлено на рис. 17, 18.

1944–1956 ^[31]	1977–1991 ^[32]
Союз нерушимый республик свободных Сплотила навеки Великая Русь. Да здравствует созданный волей народов Единый, могучий Советский Союз! Славься, Отечество наше свободное, Дружбы народов надёжный оплот! Знамя советское, знамя народное Пусть от победы к победе ведёт! Сквозь грозы сияло нам солнце свободы, И Ленин великий нам путь озарил; Нас вырастил Сталин – на верность народу, На труд и на подвиги нас вдохновил! Славься, Отечество наше свободное, Счастья народов надёжный оплот! Знамя советское, знамя народное Пусть от победы к победе ведёт! Мы армию нашу растили в сраженьях. Захватчиков подлых с дороги сметём! Мы в битвах решаем судьбу поколений, Мы к славе Отчизну свою поведём! Славься, Отечество наше свободное, Славы народов надёжный оплот! Знамя советское, знамя народное Пусть от победы к победе ведёт!	Союз нерушимый республик свободных Сплотила навеки Великая Русь. Да здравствует созданный волей народов Единый, могучий Советский Союз! Славься, Отечество наше свободное, Дружбы народов надёжный оплот! Партия Ленина – сила народная Нас к торжеству коммунизма ведёт! Сквозь грозы сияло нам солнце свободы, И Ленин великий нам путь озарил: На правое дело он поднял народы, На труд и на подвиги нас вдохновил! Славься, Отечество наше свободное, Дружбы народов надёжный оплот! Партия Ленина – сила народная Нас к торжеству коммунизма ведёт! В победе бессмертных идей коммунизма Мы видим грядущее нашей страны, И Красному знамени славной Отчизны Мы будем всегда беззаветно верны! Славься, Отечество наше свободное, Дружбы народов надёжный оплот! Партия Ленина – сила народная Нас к торжеству коммунизма ведёт!

Рисунок 17 – Офіційний гімн СРСР 1944-1956 та 1977-1991 рр.

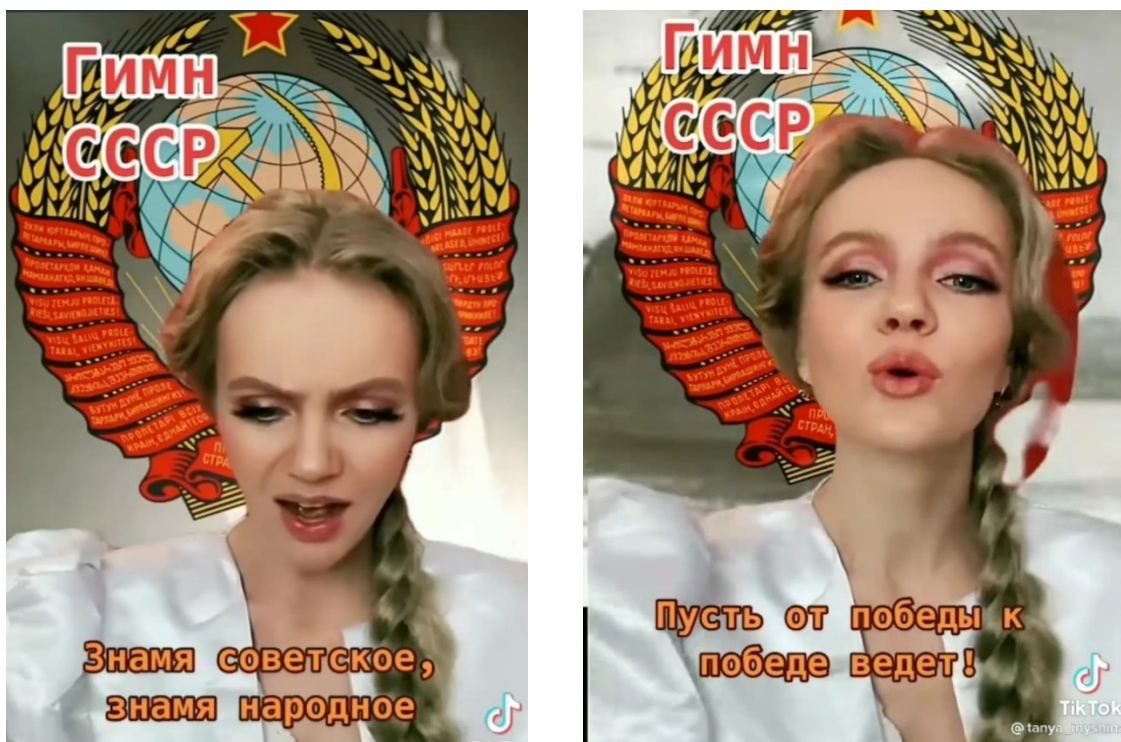

Рисунок 18 – Фрагменти гімну СРСР

Таким чином, якщо в досліджуваних матеріалах містяться звуковий чи текстовий варіант гімну, вони визначаються належними до таких, що містять комуністичну символіку.

в) прапори, символи, зображення або інша атрибутика, в яких відтворюється поєднання серпа та молота, серпа, молота та п'ятикутної зірки, плуга (рала), молота та п'ятикутної зірки.

Приклади цих зображень відтворено на рис. 19-27.

Рисунок 19, 20 – Зображення серпа, молота і п'ятикутної зірки

Рисунок 21, 22 – Зображення молота і п'ятикутної зірки

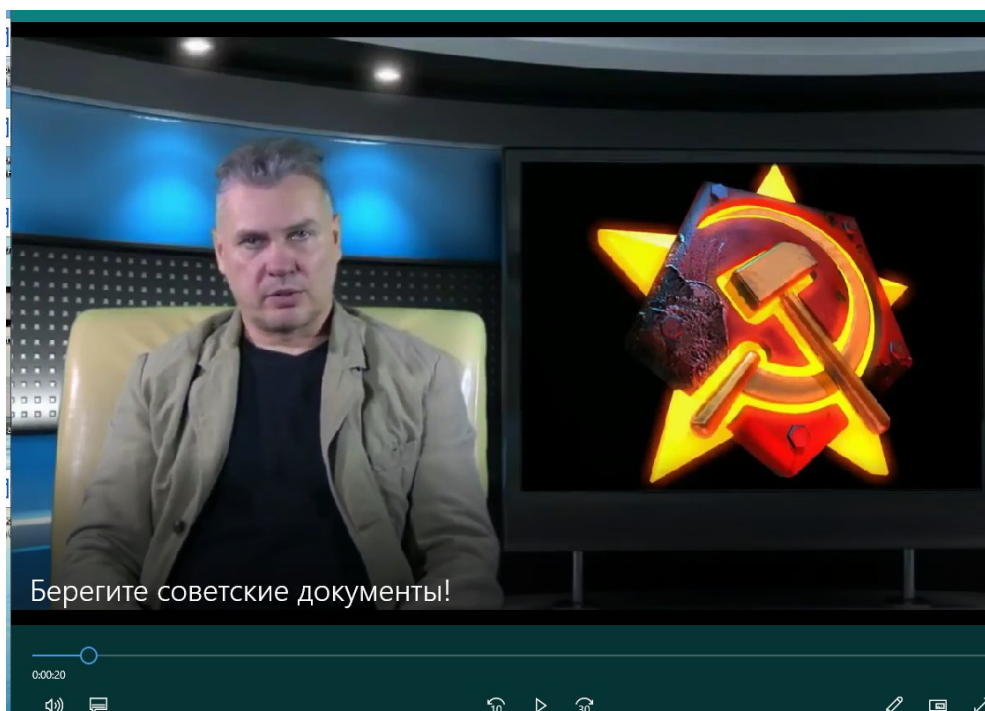

Рисунок 23 – Зображення серпа, молота і п'ятикутної зірки

Рисунок 24 – Зображення прапора із серпом, молотом і п'ятикутною зіркою

Рисунок 25 – Зображення бігборда із серпом, молотом і п'ятикутною зіркою

Рисунок 26 – Зображення стрічок із серпом, молотом і п'ятикутною зіркою

Рисунок 28, 29 – Зображення серпа, молота і п'ятикутної зірки

Рисунок 30 – Зображення червоного прапора СРСР

Рисунок 31 – Зображення прапора, серпа, молота і п'ятикутної зірки

Рисунок 32 – Зображення прапора із серпом, молотом і п'ятикутною зіркою

Таким чином, якщо в наданих на дослідження матеріалах міститься зображення, «серпа і молота», «червоної зірки» і «червоного прапора», то вони визначаються належними до таких, що містять комуністичну символіку.

г) зображення, пам'ятники, пам'ятні знаки, написи, присвячені особам, які обіймали керівні посади в комуністичній партії (посаду секретаря районного комітету і вище), особам, які обіймали керівні посади у вищих органах влади та управління СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних або автономних радянських республік, органах влади та управління областей, міст республіканського підпорядкування, працівникам радянських органів державної безпеки всіх рівнів. Приклади цих зображень відтворено на рис. 33-38.

Рисунок 33 – Зображення пам'ятника Леніну з червоним прапором СРСР

Рисунок 34,35 – Зображення портретів і пам'ятника Леніну

Рисунок 36 – Зображення пам'ятників осіб, які обіймали керівні посади

Рисунок 37 – Зображення пам'ятників осіб, які обіймали керівні посади

Рисунок 38 – Зображення портретів осіб, які обіймали керівні посади

д) зображення, пам'ятники, пам'ятні знаки, написи, присвячені подіям, пов'язаним з діяльністю комуністичної партії, із встановленням радянської влади

на території України або в окремих адміністративно–територіальних одиницях, переслідуванням учасників боротьби за незалежність України у ХХ столітті (крім пам'ятників та пам'ятних знаків, пов'язаних з опором і вигнанням нацистських окупантів з України або з розвитком української науки та культури). Приклади цих зображень відтворено на рис. 39-41.

Рисунок 39 – Зображення, присвячені подіям, пов'язаним з діяльністю комуністичної партії

Рисунок 40 – Зображення, присвячені подіям, пов'язаним з діяльністю комуністичної партії

Рисунок 41 – Зображення, присвячені подіям, пов'язаним з діяльністю комуністичної партії

е) зображення гасел комуністичної партії, цитат осіб, які обіймали керівні посади в комуністичній партії (посаду секретаря районного комітету і вище), осіб, які обіймали керівні посади у вищих органах влади та управління СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних або автономних радянських республік, органах влади та управління областей, міст республіканського підпорядкування (крім цитат, пов'язаних з розвитком української науки та культури), працівників радянських органів державної безпеки всіх рівнів. Далі наведені приклади таких цитат і гасел в текстовому відтворенні та на рис. 42-46:

- «Отсутствие у вас судимости – это не ваша заслуга, а наша недоработка.» – Ф. Э. Дзержинский « О революционной борьбе»;
- «Пролетарии всех стран, соединяйтесь!»;
- «Слава КПСС»;
- «Решения XXIV съезда – в жизнь!»;
- «Трезвость – норма жизни!»;
- «Ленин жил, Ленин жив, Ленин будет жить!»;

- «Планы партии – планы народа»;
- «Даёшь пятилетку за 4 года!»;
- «Партия – это ум, честь и совесть нашей эпохи»;
- «Мир. Труд. Май»;
- «Землю – крестьянам!»;
- «Победа коммунизма неизбежна!»;
- «Партия – наш рулевой»;
- «Жить стало лучше, жить стало веселее»;
- «Коммунизм есть советская власть плюс электрификация всей страны»;
- «Ленин с нами»;
- «Народ и армия едины»;
- «Трудом дело Ленина крепи!»;
- «Спасибо родному Сталину за счастливое детство»⁴
- «Даёшь БАМ!»;
- «Пламенный привет строителям коммунизма!»;
- «Нынешнее поколение молодых людей будет жить при коммунизме»;
- «А ты записался добровольцем?»;
- «Советское – значит отличное»;
- «Экономика должна быть экономной»;
- «Партия сказала: "Надо!" Комсомол ответил: "Есть!"»;
- «Да здравствует социалистическая революция»;
- «Народ и партия – едины!»;
- «Да здравствует мировой Октябрь»;
- «К борьбе за дело коммунистической партии будь готов!»;
- «Под знаменем Ленина, вперед, к победе коммунизма!»;
- «СССР – оплот мира во всем мире!»;
- «От каждого по способностям – каждому по труду!»;
- «Отстоим завоевания Октября!»;
- «Слава советскому народу!»;
- «Догоним и перегоним!»;

- «Не болтай!»;
- «Даём сверх плана!».

Рисунок 42 — Зображення гасел комуністичної партії

Рисунок 43 — Зображення гасел комуністичної партії

Рисунок 44 — Зображення гасел комуністичної партії

Рисунок 45 — Зображення гасел комуністичної партії

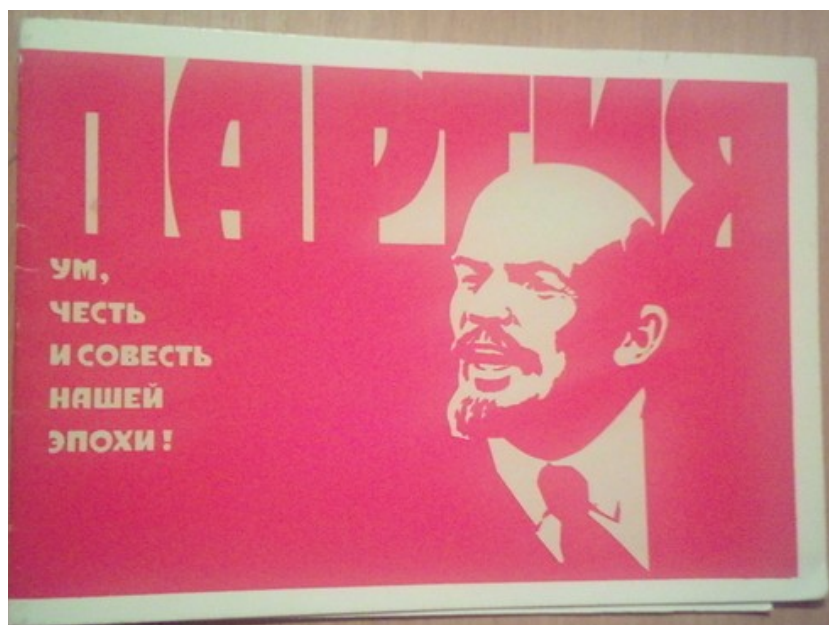

Рисунок 46 – Зображення гасел комуністичної партії

є) назви областей, районів, населених пунктів, районів у містах, скверів, бульварів, вулиць, провулків, узвозів, проїздів, проспектів, площ, майданів, набережних, мостів, інших об'єктів топоніміки населених пунктів, підприємств, установ, організацій, у яких використані імена або псевдоніми осіб, які обіймали керівні посади в комуністичній партії (посаду секретаря районного комітету і вище), вищих органах влади та управління СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних або автономних радянських республік, працювали в радянських органах державної безпеки, а також назви СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних або автономних радянських республік та похідні від них, назви, пов'язані з діяльністю комуністичної партії (включаючи партійні з'їзди), річницями Жовтневого перевороту 25 жовтня (7 листопада) 1917 року, встановленням радянської влади на території України або в окремих адміністративно–територіальних одиницях, переслідуванням учасників боротьби за незалежність України у XX столітті (крім назв, пов'язаних з опором та вигнанням нацистських окупантів з України або з розвитком української науки та культури).

Приклади зміни назв населених пунктів тільки в Харківській області приведено в таблиці 1.

Таблица 1 – Зміни назв населених пунктів в Харківській області

Тип	Стара назва	Район/міськрада	Нова назва
селище	Жовтнєве	Балаклійський, Асіївська сільрада	Слобожанське
селище	Жовтнєве	Балаклійський, Пришибська сільрада	Покровське
село	Червона Гусарівка	Балаклійський	Нова Гусарівка
сmt	Червоний Донець	Балаклійський	Донець
село	Червоний Степ	Балаклійський	Степок
село	Червоний Яр	Балаклійський	Калинівка
село	Жовтнєве	Барвінківський	Високе
село	Іллічівка	Барвінківський	Рідне
село	Воровського	Близнюківський	Слобожанське
село	Жовтнєве	Близнюківський	Верхове
село	Інтернаціональне	Близнюківський	Батюшки
село	Кірове	Близнюківський	Квітнєве
село	Петрівське	Близнюківський	Мирне
село	Пролетарське	Близнюківський	Кленове
село	Радгоспне	Близнюківський	Вишневе
селище	Володарівка	Богодухівський	Мала Іванівка
селище	Крупської	Богодухівський	Зарічне
селище	Червона Нива	Богодухівський	Вікторівка
село	Пролетарське	Борівський	Степове
селище	Комсомольське	Великобурлуцький	Соніно
селище	Піонер	Великобурлуцький	Курганне
село	Пролетарка	Великобурлуцький	Юр'івка
село	Червоноармійське	Великобурлуцький	Полковниче
село	Жовтнєве	Вовчанський, Рубіжненська сільрада	Замулівка

Тип	Стара назва	Район/міськрада	Нова назва
село	Жовтневе	Вовчанський, Червоноармійська Перша сільрада	Лиман
село	Жовтневе Друге	Вовчанський	Миколаївка
село	Петрівське	Вовчанський	Зарічне
село	Пролетарське	Вовчанський	Лосівка
село	Профінтерн	Вовчанський	Вишневе
село	Радянське	Вовчанський	Графське
село	Револуційне	Вовчанський	Бугаївка
село	Червоноармійське Друге	Вовчанський	Кирилівка
село	Червоноармійське Перше	Вовчанський	Симинівка
село	Жовтневе	Дворічанський	Богданівське
село	Ілліча	Дергачівський	Нова Козача
селище	Комунар	Дергачівський	Курортне
селище	Мануїлівка	Дергачівський	Григорівка
село	Котовського	Зачепилівський	Котівка
село	Петрівське	Зачепилівський	Петрівка
село	Улянівка	Зачепилівський	Олянівка
село	Червона Перемога	Зачепилівський	Перемога
село	Червоний Жовтень	Зачепилівський	Травневе
село	Червоноармійське	Зачепилівський	Вишневе
сmt	Комсомольське	Зміївський	Слобожанське
село	Пролетарське	Зміївський	Височинівка
село	Радгоспне	Зміївський	Веселе
село	Жовтневе	Золочівський	Високе
селище	Жовтневе	Золочівський	Калинове
селище	Пролетар	Золочівський	Малі Феськи

Тип	Стара назва	Район/міськрада	Нова назва
е			
село	Жовтнєве	Ізюмський	Боголюбівка
село	Радянське	Ізюмський	Рідний Край
село	Червона Поляна	Ізюмський	Поляна
село	Червоний Донець	Ізюмський	Щасливе
село	Червоний Оскіл	Ізюмський	Оскіл
село	Червоний Шахтар	Ізюмський	Співаківка
село	Артемівка	Кегичівський	Високе
село	Комунарка	Кегичівський	Новоіванівка
село	Комунарське	Кегичівський	Козацьке
село	Улянівка	Кегичівський	Олександрівське
сmt	Чапаєве	Кегичівський	Слобожанське
село	Жовтнєве	Коломацький	Новоіванівське
селищ е	Жовтнєве	Красноградський	Покровське
село	Ленінка	Красноградський	Зоряне
селищ е	Ленінське	Красноградський	Дружба
село	Октябрське	Красноградський	Іванівське
село	Чапаєве	Красноградський	Вишневе
село	Комсомолець	Краснокутський	Хутірське
селищ е	Комсомольське	Краснокутський	Бузова
селищ е	Піонерське	Краснокутський	Степове
село	Червоний Прапор	Краснокутський	Княжа Долина
село	Петрівка	Куп'янський	Осиново
селищ е	Жовтнєве	Лозівський	Лагідне
селищ е	Комсомольське	Лозівський	Миролобівка
село	Петрівське	Лозівський	Українське

Тип	Стара назва	Район/міськрада	Нова назва
село	Радянське	Лозівський	Степове
село	Реводарівка	Лозівський	Водолага
село	Червоний Шахтар	Лозівський	Рубіжне
село	Комінтерн	Нововодолазький	Слобожанське
село	Комсомольське	Нововодолазький	Новопросянське
селище	Більшовик	Первомайський	Троїцьке
село	Жовтнєве	Первомайський	Калинівка
селище	Комсомольське	Первомайський	Трійчате
селище	Правда	Первомайський	Слобідське
село	Советське	Первомайський	Степове
село	Червоне Знамено	Первомайський	Червоне
село	Новокомсомольське	Печенізький	Приморське
село	Жовтень	Сахновщинський	Сугарівське
село	Ленінське	Сахновщинський	Зелений Клин
село	Чапаєвка	Сахновщинський	Зелене
село	Артемівка	Харківський	Благодатне
село	Жовтнєве	Харківський	Слобожанське
село	Комунар	Харківський	Котляри
селище	Комунар	Харківський	Новий Коротич
селище	Комуніст	Харківський	Докучаєвське
селище	Радгоспне	Харківський, Бабаївська селищна рада	Затишне
селище	Радгоспне	Харківський, Веселівська сільрада	Мале Веселе
селище	Радгоспне	Харківський, Кулиничівська селищна рада	Елітне

Тип	Стара назва	Район/міськрада	Нова назва
селище	Фрунзе	Харківський	Слобідське
село	Петрівське	Чугуївський	Степове
селище	Чапаєва	Чугуївський	Роздольне
село	Ленінка	Шевченківський	Роздольне
село	Димитрова	Лозівська міськрада	Українське
село	Соцзмагання	Чугуївська міськрада	Василів Хутір
село	Мелихівка	Нововодолазький	Миколаївка
село	Рябухине	Нововодолазький	Гуляй Поле

Таким чином, якщо в наданих на дослідження матеріалах містяться назви об'єктів, пов'язаними з ознаками перейменувань, вказаними вище, то вони визначаються належними до таких, що містять комуністичну символіку.

ж) найменування комуністичної партії.

Зокрема, як приклад, Комуністична партія радянського союзу (рис.47), Комуністична партія Української радянської соціалістичної республіки, Комуністична партія Білорусії, Комуністична партія України, Комуністична партія радянської соціалістичної республіки Білорусь т.і.

Рисунок 47 – Зображення найменування комуністичної партії

Таким чином, якщо в наданих на дослідження матеріалах містяться назви комуністичної партії, то вони визначаються належними до таких, що містять комуністичну символіку

Підсумовуючи наведені ознаки необхідно відзначити, що їх перелік доволі значний та чітко визначений в Законі України «Про засудження комуністичного та націонал–соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки», але носіями цих ознак в об'єктах можуть слугувати матеріали, що виражені в формі зображення, тексту та звуку (голосу чи музики).

2. ВИЗНАЧЕННЯ КРИТЕРІЇВ НАЛЕЖНОСТІ ОБ'ЄКТІВ ДО ТАКИХ, ЩО ПРОПАГУЮТЬ КОМУНІСТИЧНУ СИМВОЛІКУ

При виконанні досліджень необхідно враховувати не тільки зміст зображення, що належить до символіки, а також і умови та місце його використання. Так, законодавством визначено, що використання комуністичної та націонал–соціалістичної символіки не стосується експозицій музеїв, тематичних виставок, наукових, навчальних посібників, підручників та інших матеріалів освітнього та наукового характеру при умові що це не формує позитивного ареалу бачення злочинного характеру комуністичного 1917–1991 рр. та нацистського тоталітарного режиму. Не забороняється використовувати дану символіку і під час наукових досліджень та розповсюдження їх результатів не забороненим законодавством України способом, а також, наприклад, на надгробках, пам'ятниках і пам'ятних знаках, розташованих на територіях кладовищ, під час

реконструкцій історичних подій. Колекціонерів такої символіки заборона також не стосується.

Заборона виготовлення символіки комуністичного тоталітарного режиму, символіки націонал–соціалістичного (нацистського) тоталітарного режиму не поширюється на випадки виготовлення такої символіки для її подальшого використання з метою, зазначеною у частині третій статті 4 Закону України «Про засудження комуністичного та націонал–соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки»:

«3. Заборона не поширюється на випадки використання символіки комуністичного тоталітарного режиму, символіки націонал–соціалістичного (нацистського) тоталітарного режиму:

1) на документах державних органів та органів місцевого самоврядування (місцевих органів державної влади і управління), прийнятих чи виданих до 1991 року;

2) на документах, виданих закладами освіти та науки, підприємствами, установами, організаціями до 1991 року;

3) в експозиціях музеїв, тематичних виставках, Музейному фонді України, а також бібліотечних фондах на різних носіях інформації;

4) у творах мистецтва, створених до набрання чинності цим Законом;

5) у процесі наукової діяльності, в тому числі під час наукових досліджень та поширення їх результатів у не заборонений законодавством України спосіб;

6) на оригіналах бойових знамен;

7) на державних нагородах, ювілейних медалях та інших відзнаках, якими нагороджувались особи до 1991 року та протягом 1991 – 2015 років у зв'язку з річницями подій періоду Другої світової війни, а також на документах, що посвідчують нагородження ними;

8) на намогильних спорудах, розташованих на території місць поховань, місць почесних поховань;

9) під час викладення або реконструкції (зокрема історичної) історичних подій;

10) у приватних колекціях та приватних архівних зібраннях;

11) як об'єктів антикварної торгівлі.

Заборона не поширюється на випадки використання символіки комуністичного тоталітарного режиму, символіки націонал–соціалістичного (нацистського) тоталітарного режиму (за умови, що це не призводить до пропаганди злочинного характеру комуністичного тоталітарного режиму 1917 – 1991 років, злочинного характеру націонал–соціалістичного (нацистського) тоталітарного режиму):

1) у посібниках, підручниках та інших матеріалах наукового, освітнього і навчального характеру, які використовуються у навчальному, навчально–виховному і освітньому процесах;

2) у творах мистецтва, створених після набрання чинності Законом».

Особливістю експертного мистецтвознавчого дослідження символіки тоталітарних режимів є те, що зображення деяких символів за графічним змістом є тотожними з зображеннями інших культур та епох. Прикладом таких зображень націонал–соціалістичного (нацистського) тоталітарного режиму є, наприклад, зображення рун, що використовувались з часів верхнього палеоліту в орнаменті багатьох народів в різних частинах світу. Найбільшого поширення набули в традиціях Індії, Китаю, Давнього Єгипту та в ранньому християнстві

Щодо символіки комуністичного тоталітарного режиму, то це стосується, наприклад, зображення п'ятикутної зірки, що відома теж з давніх часів у різних народів, кожен з яких мав своє трактування і свою рацію, походження яких викладено в астральних міфах.

Зважаючи на вище зазначене, при експертному мистецтвознавчому дослідженні символіки комуністичного та націонал–соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів необхідно враховувати багато факторів, що впливають на висновок. Такими факторами можливо слугують:

- мета зображення;
- історичні чинники появи зображення;
- час появи зображення;
- графічні особливості зображення

– технологічні особливості відтворення зображення.

Пропаганда – розповсюдження в суспільстві та роз’яснення яких–небудь поглядів, ідей, знань, вчення.

Культ – надмірне звеличення чого–небудь або кого–небудь (культ особи), схиляння перед ким – чим–небудь, шанування кого – чого–небудь.

Ці визначення надано в енциклопедичних словниках і вони є основоположними при вирішенні питань експертизи, що стосуються пропаганди символіки тоталітарних режимів. Безумовно, показ чи демонстрація є однією із форм пропаганди. Основним критерієм при вирішенні питань про приналежність об’єкта до таких, що пропагують символіку тоталітарних режимів, є визначення мети показу (наявності зображення) в об’єкті, а також способів чи засобів досягнення цієї мети.

Для об’єктів, що належать до таких, що пропагують символіку тоталітарних режимів, цей показ є самоціллю та представлений в ореолі позитивного відношення до неї. Причому, мистецькі та технічні засоби можуть бути різноманітними – натуралістичний показ, акцентуація уваги, надмірність сцен і т.д. і т.п. Пропагандою також є поширення, публічне використання символіки комуністичного тоталітарного режиму, символіки націонал–соціалістичного (нацистського) тоталітарного режиму, у тому числі у вигляді сувенірної продукції, публічне виконання гімнів СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних республік.

Для об’єктів, що не відносяться до таких, що пропагують символіку тоталітарних режимів, не зважаючи на те, що в них вона міститься, крім вище перелічених випадків, є спосіб і мета використання, а також час її появи на об’єкті.

Виявлення в комплексі цих факторів при вирішенні питань, що стосуються віднесення об’єктів до таких, що пропагують символіку тоталітарних режимів, сприяє їх об’єктивному вирішенню.

Таким чином, якщо питання стосується першого напрямку судової мистецтвознавчої експертизи, що стосується символіки комуністичного та націонал–соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів, то автентифікація та відповідь про його сутність залежить тільки від змісту об’єкта. Відповідь на

питання, що стосується другого напрямку судової мистецтвознавчої експертизи, що стосується символіки комуністичного та націонал–соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів, тобто їх пропаганди, то висновок формується з урахуванням вищезначених чинників.

3. РЕКОМЕНДАЦІЇ ПО ДОСЛІДЖЕННЮ СИМВОЛІКИ ВОЄННОГО ВТОРГНЕННЯ РОСІЙСЬКОГО НАЦИСТСЬКОГО ТОТАЛІТАРНОГО РЕЖИМУ В УКРАЇНІ

24 лютого 2022 року росія віроломно без об'яви війни напала на Україну, назвавши це спеціальною воєнною операцією. В листопаді парламентська асамблея НАТО та Європейський парламент визнали росію державою терористом. Крім того, державою терористом або спонсором тероризму росію визнали парламенти багатьох країн. Верховна Рада України 12 травня 2022 року прийняла Закон «Про заборону пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської Федерації як держави-терориста проти України, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну» за №2265. В цьому Законі росія теж визнана країною терористом.

Символіка воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну за своїм смисловим значенням є логічним продовженням символіки німецького націонал соціалістичного (нацистського) та комуністичного тоталітарних режимів, особливість якої полягає в відмінності графіки зображення. Задачею судового експерта мистецтвознавця при дослідженні об'єктів символіки російського нацистського тоталітарного режиму є визначення наявності її в зображеннях в досліджуваному об'єкті чи вона є сама предметом символіки та її пропаганди.

Згідно зі ст. 1 Закону «Про заборону пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської Федерації як держави-терориста проти України, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну», до символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну, зокрема, належить:

а) латинські літери «Z», «V» окремо (без правомірного контексту або в контексті виправдання збройної агресії проти України чи інших воєнних дій) або шляхом заміни цими літерами кириличних літер «З», «С», «В», «Ф» чи інших літер

в окремих словах з візуальним акцентом на цих літерах. Приклади таких зображень наведені на рис. 94-96.

Рисунок 94 – Зображення латинської літери «Z»

Рисунок 95 – Зображення латинської літери «Z»

Рисунок 96 – Зображення латинської літери «Z»

б)-зображення або сама символіка збройних сил Російської Федерації, у тому числі її сухопутних військ, повітряно-космічних сил, військово-морського флоту, ракетних сил стратегічного призначення, повітряно-десантних військ, сил спеціальних операцій, інших збройних формувань та (або) органів держави-терориста (держави-агресора). Приклади таких зображень наведені на рис. 97-100.

Рисунок 97 – Зображення символіки сухопутних військ РФ

Рисунок 98 – Зображення символіки збройних сил РФ

Рисунок 99 – Зображення символіки збройних сил РФ

Рисунок 100 – Зображення символіки ЧВК Вагнера, що належить до збройних формувань РФ

Як відомо агресія Росії проти України розпочалась в 2014 році. Найбільш поширеною символікою агресії проти України стала гвардійська стрічка. Зважаючи на це, Верховна Рада України 16 травня 2017 року ухвалила Закон «Про внесення зміни до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо заборони виготовлення та пропаганди георгіївської (гвардійської) стрічки» №2031-VIII.

Вперше георгіївська стрічка була офіційно запроваджена під час заснування ордена Святого Георгія. Це зробила імператриця Катерина II 26 листопада (7 грудня за новим стилем) 1769 року.. З часом сформувався цілий комплекс нагород, пов'язаних зі Святим Георгієм: орден, медаль, хрест, прапор. Їх супроводжувала георгіївська стрічка. Згідно зі статутом 1913 року, вона складалася з трьох чорних і двох помаранчевих смуг. Традиційне тлумачення цих кольорів було таке: чорний означає дим, а помаранчевий – полум'я. Коли 1917 року владу в Росії захопили більшовики, вони знищили дореволюційну систему нагород. Георгіївську стрічку продовжували використовувати у лавах білогвардійських армій. У Радянському Союзі до 1943 року георгіївська стрічка взагалі не використовувалася, оскільки вважалася ворожим символом, нерозривно пов'язаним із монархією та імперією. Але з 1943 року, з метою підняття російського патріотизму в умовах Другої світової війни, почали активно впроваджувати так звану гвардійську стрічку, яка фактично відтворювала георгіївську (у варіанті від 1913 року). Гвардійську стрічку інкорпоровали до радянського Ордена Слави, а 1945 року використали у колодці радянської медалі “За Перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941 – 1945 років”. З 2005 року до Дня Перемоги започатковано акцію “Георгіївська стрічка”. При цьому непомітно для багатьох людей відбулася підміна понять: “георгіївська стрічка” замість “гвардійської стрічки”, яка з 1945 року вважалася символом перемоги Радянського Союзу над нацистською Німеччиною. Замість символу пам'яті про війну повернувся символ агресивної і загарбницької політики Російської імперії.

Сучасна «георгіївська стрічка» за зовнішнім виглядом є аналогом орденської стрічки ордена святого Георгія (за статутом 1913 року) і радянського ордена Слави III ступеня. Являє собою ткану стрічку шириною 35 мм і довжиною 500 мм з

поздовжніми смугами помаранчевого і чорного кольорів у такій послідовності: 1 мм — помаранчева, 6,6 мм — чорна, 6,6 мм — помаранчева, 6,6 мм — чорна, 6,6 мм — помаранчева, 6,6 мм — чорна, 1 мм — помаранчева. Внутрішні смуги мають однакову ширину, крайні смуги також мають однакову ширину.(рис.8)

Жакардові стрічки як правило виготовлені з тканого полотна репсового плетіння. Колір смуг стрічки відповідає вимогам російського стандарту ОСТ 17-149-87 на стрічки до орденів і медалей. Розповсюджуються також так звані «офісні» стрічки — стрічка, ззовні схожа на георгіївську шириною 20-70 см для прикраси офісів, вітрин, фасадів, шкіл. Широка «георгіївська стрічка» друкується в Москві сублімаційним друком на прапорному шовку. За аналогічною технологією виготовляються «георгіївські прапори» — стилізовані під георгіївську стрічку полотнища (рис. 101).

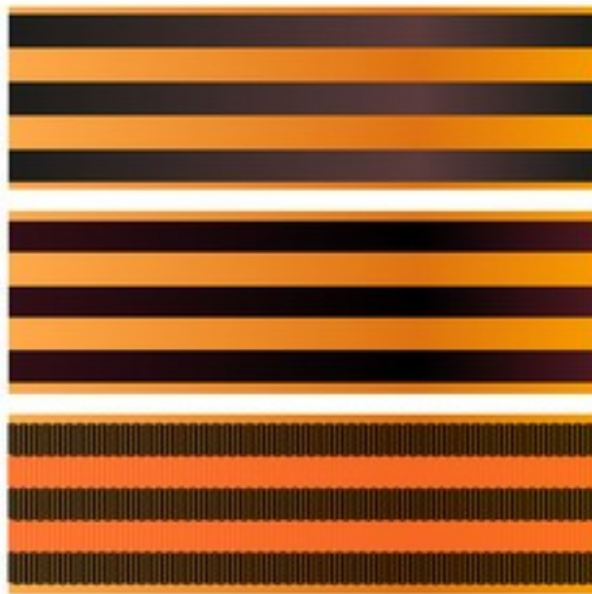

Рисунок 101 – Зображення георгіївської стрічки

При встановленні наявності в зображеннях латинських літер «Z», «V» в контексті виправдання збройної агресії проти України чи інших воєнних дій, а також зображення або сама символіка збройних сил Російської Федерації, інших збройних формувань та (або) органів держави-терориста (держави-агресора) експертом мистецтвознавцем виноситься висновок про належність їх до символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну.

В законі також чітко окреслено ознаки пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської Федерації як держави-терориста проти України, а саме:

- поширення інформації, спрямованої на підтримку або виправдання злочинного характеру діяльності Російської Федерації, органів держави-терориста (держави-агресора), їх посадових осіб, працівників, службовців (у тому числі військовослужбовців) та (або) представників, які відкрито або приховано діють від імені Російської Федерації на території України або з територій інших держав проти України;

- публічне заперечення, у тому числі через засоби масової інформації або з використанням мережі Інтернет, злочинного характеру збройної агресії Російської Федерації проти України; публічне використання символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну,

- використання, створення, поширення продукції, що містить таку символіку, в Україні та (або) за кордоном.